

Învățământul teologic kievian – matrice a învățământului teologic românesc

Pr. Prof. Dr. Aurel PAVEL *

Rezumat:

Studiul de față evocă câteva dintre personalitățile, momentele și aspectele semnificativei colaborări și conviețuiri dintre poporul rus și cel român, dintre Bisericile Ortodoxe din cele două țări de-a lungul Evului Mediu și în Epoca Modernă, reliefând modul în care moștenirea spirituală a marelui Ierarh Petru Movilă s-a transmis peste generații și veacuri în chiar definirea tradiției învățământului teologic din Transilvania și din Sibiu. Locuri și momente istorice mai mult sau mai puțin celebre, personalități istorice, politice sau culturale sunt evocate într-un tablou ce prezintă strânsa colaborare dintre Bisericile Ortodoxe Română și Rusă în secolele trecute.

Cuvinte-cheie:

relații româno-ucrainiene, influențe slavone, Seminarul și Academia Teologică din Sibiu.

Dorința unor legături cu Rusia în secolele XVI-XVII a tuturor popoarelor asuprite de otomani era un deziderat pentru fiecare națiune în parte. Acest lucru reiese clar din spusele lui Nicolae, pârcaș de Hotin, care în 1595 vorbea de o ligă antiotomană, în care să intre „*prea sfințitul nostru domn, papa de la Roma, preaputernicul împărat al romanilor, palatinul Ardealului, marele duce al Moscovei și ceilalți foarte mulți prinți ai creștinătății*”¹. Această alianță nu s-a realizat,

* Pr. Dr. Aurel Pavel, profesor la Facultatea de Teologie Ortodoxă „Andrei Șaguna” din cadrul Universității „Lucian Blaga” din Sibiu, România.

¹ N. Iorga, *Istoria lui Mihai Viteazul*, București, 1935, I, p. 171, apud Tr. Ionescu-Nișcov, „Din istoria relațiilor moldo-ucrainiene în prima jumătate a secolului al XVII-lea”, în *Biserica Ortodoxă Română*, nr. 11-12, 1965, p. 1083.

Învățămintul teologic kieviaan – matrice a învățămintului teologic românesc

românii însă au încheiat multe legături cu creștinii din estul Europei, în special cu populațiile din Ucraina, aflate sub stăpânirea Poloniei. Pentru a rezista multiplelor opresiuni iau ființă la Kiev, Lvov, Moghilev ș.a. așa numitele „frății” (bratstva) care s-au implicat în viața social-religioasă a comunităților respective. Astfel se inițiază o colaborare între cele două națiuni: română și ucrainiană. În cele ce urmează evocăm câteva dintre personalitățile, momentele și aspectele acestei semnificative colaborări, reliefând modul cum moștenirea spirituală a marelui ierarh Petru Movilă s-a transmis peste generații și veacuri în definirea chiar a tradiției învățămintului teologic din Transilvania și din Sibiu.

I. Din relațiile româno-ucrainiene

Până în anul 1539, când regele Sigismund I al Poloniei (1506-1548) l-a numit pe Macarie drept episcop ortodox de Lvov, hirotonia preoților ortodocși din Polonia și Rutenia se făcea în Moldova. Biserica ortodoxă din oraș, distrusă de un incendiu în 1527, a fost reclădită de domnul Alexandru Lăpușneanu (1552-1561; 1564-1568), lucrările fiind terminate în anul 1559. I-a adăugat apoi un paracelis, iar peste câțiva ani a fost zugrăvită. În pomelnic apar toți membrii familiei domnitorului. După ce a fost din nou distrusă de un incendiu, a fost reconstruită tot cu ajutor moldovean, de astă dată din partea lui Petru Șchiopu (1574-1577; 1578-1579; 1582-1591), Ieremia Movilă (1595-1600; 1600-1606) și Simon Movilă (1606-1607), alți membri ai familiei Moveștilor și, apoi, de Miron Barnovschi (1626-1629; 1633), care a terminat lucrările în anul 1629. Același domn a sprijinit și înființarea tipografiei din Lvov.

Datorită contribuției venite din Moldova, acest locaș a și fost supranumit „*Biserica moldovenească*”. În această biserică a fost hirotonit întru arhiepiscop Petru Movilă, în anul 1633. După unirea bisericească cu Roma, din anul 1700, Lvovul a devenit un puternic centru catolic. În anul 1787, negustori români din acel oraș au înființat o capelă ortodoxă, mutată în case particulare, o biserică românească fiind construită doar în anul 1860, demolată în 1901 și reconstruită o biserică nouă, alături de o casă parohială, slujitorii fiind trimiși de la sediul episcopesc – și apoi mitropolitan, din Cernăuți.

Schitul Mare (Maniava) din Pocuția (actuala provincie Ivano-Francovsk), a fost înființat de Iov Kneaghinițki, în 1611-1612, cu ajutorul soției domnului moldovean Ieremia Movilă (1595-1600; 1600-1606) și de fiica sa, Maria Potoțki, pe când se aflau în Polonia. Maria Potoțki i-a închinat Schitului Mare Mănăstirea Sucevița, ctitoria familiei, cu toate moșiile sale. Dania a fost întărită de Vasile Lupu (1634-1653) și de urmașii săi și alți boieri. A fost desființat în anul 1785 prin reforma împăratului Iosif II, viețuitorii refugiindu-se în Moldova.

La Lavra Pecerska, mănăstire ucrainiană, situată lângă Kiev a fost tuns în monahism Petru Movilă, viitorul egumen, timp de cinci ani, și apoi mitropolit de Kiev. În Paraclisul Sf. Ștefan al mănăstirii se află, din anul 1724, mormântul fostului episcop al Romanului, Pahomie (1707-1713).

În Muncaci, oraș al Transcarpatiei (aflat în Regatul medieval al Ungariei), a fost sediu al episcopiei ortodoxe, care în sec. XVII avea jurisdicția asupra românilor și carpato-rușilor din nordul Transilvaniei și Maramureș. Unii episcopi proveneau din Moldova, fiind hirotoniți la Mitropolia de la Suceava. Domnul primei uniri românești, Mihai Viteazul (1593-1601), a recomandat, în anul 1600, așezarea egumenului de la Mănăstirea Tismana, Serghie, ca episcop de Muncaci. Domnul Constantin Șerban Basarab (1654-1658) în Țara Românească și 1659; 1661 în Moldova) a clădit o biserică de piatră în locul uneia vechi de lemn, la Mănăstirea Sfântul Nicolae, apropierea Muncaciului, lucrările fiind terminate în anul 1661.

Petru Movilă a fost un fiu al unei cunoscute familii boierești din Moldova, ba chiar și frate de domni moldoveni. Slujind Biserica, a devenit egumen la Mănăstirea Pecerska, apoi mitropolit de Kiev (1633-1646), timp de 15 ani. A întreținut legături strânse cu Biserica din Moldova și Țara Românească. În anul 1631 a scris pentru fratele său, Moise Movilă, ajuns domn în Moldova (1630-1631; 1633-1634), o carte bisericească, *Triodul ales*, cuprinzând și multe sfaturi despre modul de comportare a unui domn creștin. În timpul păstoririi sale, multe dintre tipăriturile sale poartă stema Movileștilor. Tipografiile lui Matei Basarab (1632-1654) de la Câmpulung, Govora și Târgoviște, precum și tipografia de la Iași a lui Vasile Lupu (1634-1653) au fost cumpărate sau dăruite de la Kiev, în perioada 1635-1646. A trimis meșteri tipografi în noile tipografii, cel mai cunoscut fiind Timotei Alexandrovici Verbițki, fostul conducător al tipografiei din Kiev. În anul 1640 a trimis lui Vasile Lupu un grup de profesori pentru noul Colegiu de la Iași, cel mai important fiind Sofronie Pociatki. De asemenea, la Sinodul de la Iași, din anul 1642, unde a fost prezentată și analizată *Mărturisirea Ortodoxă* a lui Petru Movilă, lucrare de bază privind doctrina Ortodoxiei, tradusă în mai multe limbi, în limba română fiind tradusă de Radu Greceanu, împreună cu alți reprezentanți ai Bisericii ucrainiene. Rămășițele pământești ale lui Petru Movilă se află în biserică mare a Mănăstirii Pecerska (decedat în 22 dec. 1646).

Serghie, egumen la Mănăstirea Tismana din Oltenia (provincie occidentală a Țării Românești), după cucerirea Transilvaniei, domnul muntean Mihai Viteazul (1593-1601) l-a recomandat a fi așezat episcop de Muncaci. A ocupat scaunul episcopal timp de trei ani, în anul 1603, fiind alungat, s-a refugiat la Kiev.

Nicolae Milescu spătarul, cărturar moldovean (1636-1708), cunosător al teologiei, a studiat la Academia domnească din Iași, apoi la Constantinopol și în alte centre din Europa Occidentală. Din 1671 s-a aflat la Moscova, în slujba țarilor ruși, până la

Învățămintul teologic kievian – matrice a învățămintului teologic românesc

moarte, perioadă în care, pe lângă misiunea din China (1675-1677), a activat la Ministerul de externe rus ca interpret pentru limbile greacă, latină și română. A scris și a tradus lucrări teologice, dar a facilitat și legăturile diplomatice și bisericești dintre Rusia și Principatele Române. A contribuit la obținerea de către mitropolitul moldovean Dosoftei (1671-1674) a unei tipografii, în anul 1679, de la patriarhul rus Ioachim al Moscovei (1674-1690). Ajutoare financiare au obținut și mitropoliții ardeleni Ilie Iorest (1640-1643), Sava Brancovici (1656-1680) sau mitropolitul Sofronie al Lipovei (1651).

Cărturarul român **Dimitrie Cantemir** (1673-1723) domn al Moldovei (1693; 1710-1711), aliat al țarului Petru I cel Mare (1682-1725) împotriva turcilor, a fost preocupat și de științele teologice. Pe lângă lucrări teologice și filosofice, Cantemir a scris și lucrări de istorie, precum *Descriptio Moldaviae*, *Hronicul vechimii romano-moldo-vlahilor*, *Istoria imperiului otoman*. După înfrângerea de la Stăni-lești (1711), domnitorul Dimitrie Cantemir s-a refugiat în Rusia, unde a și murit, fiind înmormântat în Biserica Sfinții Constantin și Elena, ctitoria sa în Mănăstirea Sfântul Nicolae din Moscova.

Vlădica **Pahomie de Roman** (1708-1713), aderent la învățăturile ascetice ale Sf. Dimitrie de Rostov, a adus din Rusia lucrări ale sfântului (*Rostul de aur*), icoane și veșminte pentru Mănăstirea Neamț și Episcopia Romanului. După retragerea din scaunul episcopesc s-a stabilit, în anul 1717, în Lavra Pecerska din Kiev, unde a murit și a fost înmormântat în anul 1724.

Vartolomeu Măzăreanu, monah moldovean (1720-1780), a fost arhimandrit la Mănăstirea Solca (prin anii 1770) și apoi egumen la Mănăstirea Putna (în jurul anului 1757). A fost în mai multe rânduri în Rusia, făcând parte și din delegația moldoveană în Rusia, la țarina Ecaterina II, de unde a primit daruri pentru mănăstiri. A adus și cărți religioase rusești, din care a tradus în limba română. A înființat, în 1774, împreună cu fostul mitropolit al Moldovei, Iacob Putneanu (1750-1760), o *școală duhovnicească*, având un program similar școlii lui Petru Movilă din Kiev. A scris lucrări de teologie-istorie, dar a și tradus din limba rusă și slavonă atât lucrări teologice, cât și laice.

II. Relații românești cu Biserica rusă/ucrainiană în ultimele secole ale Evului Mediu

Patriarhia Moscovei a întreținut legături cu Biserica Ortodoxă din Principatele Române încă din sec. XVI-XVII. Domnii români au trimis delegați pentru cumpărarea de icoane pentru bisericile și mănăstirile din țară. Arhimandritul Varlaam de la Secu (viitorul mitropolit în perioada 1632-1653) a fost trimis de domnul Miron Barnovschi (1626-1629; 1633) și mitropolitul Anastasie Crimca (1608-1617; 1619-1629) pentru cumpărarea de icoane pentru Mănăstirea Drago-

Pr. Prof. Dr. Aurel Pavel

mirna. Mai mult, în anul 1641, Vasile Lupu (1634-1653) a cerut țarului Mihail III Romanov (1613-1645) zugrăvi pentru pictarea Bisericii Sfinții Trei Ierarhi din Iași. Și pentru încheierea de alianțe politice, țarii ruși și domnii români foloseau drept intermediari ierarhi și egumeni români și ruși. În anul 1656, domnul moldovean Gheorghe Ștefan (1653-1658) a trimis la Moscova pe mitropolitul Ghedeon (1635-1659; 1664-1671) pentru încheierea unui tratat de alianță cu țarul Alexei Mihailovici (1645-1676), în slujba căruia se afla spătarul Nicolae Milescu (1636-1708). Dimitrie Cantemir (1673-1723) a ctitorit o biserică cu hramul Sfinții Constantin și Elena, în Mănăstirea Sfântul Nicolae din Moscova, loc în care a fost îngropat, împreună cu o parte a familiei lui.

Țari și țarine din Rusia, binefăcători ai Bisericii românești

Alexei Mihailovici (1645-1676) a avut în slujba sa pe spătarul Nicolae Milescu (1636-1708), grație căruia au fost posibile legături mai strânse ale Bisericii Ortodoxe din Principatele Române și Transilvania. Apropiat al lui Milescu, domnul Gheorghe Ștefan (1653; 1653-1658) a încheiat un tratat de alianță cu Rusia. În 1679, mitropolitul Dosoftei al Moldovei (1675-1686) a obținut de la patriarhul Moscovei, Ioachim (1674-1690), o tipografie. Țarul a primit în audiență, la recomandarea mitropolitului Varlaam (1632-1653), în 26 august 1645, pe fostul mitropolit al Transilvaniei, Ilie Iorest (1640-1643), căruia i-a plătit apoi suma de 1000 de taleri, sumă datorată principelui Transilvaniei, sumă pentru care erau ținuți ostateci 24 de credincioși români din Transilvania. Și mitropolitul ardelean Sava Brancovici (1656-1680) a fost primit de țar, la 31 mai și 2 august 1668, prilejuri pentru slujirea împreună cu alți patriarhi răsăriteni: Paisie al Alexandriei (1657-1678) și Macarie III al Antiohiei (1647-1672), la Biserica Uspenia din Moscova.

Petru I cel Mare (1682-1725), aliat al domnului Dimitrie Cantemir, s-a aflat în Moldova în iunie 1711, fiind primit și de mitropolitul Moldovei, Ghedeon (1708-1722), când a vizitat mănăstiri din Moldova, cel mai impresionat fiind de Mănăstirea Golia din Iași. În anul 1709, egumenul Pahomie de la Bisericanii, în Moldova, a plecat în Rusia, unde a cerut sprijinul țarului Petru I pentru a readuce moaștele Sf. Ioan cel Nou, din Polonia (Zolkiew) la Suceava. Pahomie a ajuns mai târziu mitropolit de Voronej, în Rusia. Abia Dosoftei Herescu, episcop de Rădăuți (1750-1781) și apoi episcop exempt al Bucovinei (1783-1789) a reușit, în anul 1783, să aducă moaștele Sfântului Ioan cel Nou la Suceava.

Elisabeta Petrovna, țarină a Rusiei (1741-1761), fiica lui Petru cel Mare, a primit la Petersburg, în anul 1743, pe protopopul brașovean, Eustatie Vasilevici Grid (tatăl lui Dimitrie Eustatievici, cel care și-a completat studiile la Academia Movileană din Kiev) și i-a îngăduit să strângă ajutoare pentru românii ortodocși

Învățămintul teologic kievian – matrice a învățămintului teologic românesc

din Brașov. Țarina însăși i-a dat suma de 2500 ruble și multe cărți de cult, aflate în muzeul Bisericii Sf. Nicolae din Șcheii Brașovului. Din cei 13.000 florini strânși, protopopul a renovat biserica și a montat un ceas în turnul bisericii.

Ecaterina II, țarină a Rusiei (1762-1796), a sprijinit Ortodoxia românească. În timpul războiului ruso-turc (1768-1774), perioadă în care țările române se aflau sub ocupație militară rusă (1769-1774), două delegații din Principate, conduse de mitropolitul Ungrovlahiei Grigore II (1760-1787) și episcopul Hușilor, Inochentie (1752-1782), alături de alți boieri și arhimandriți, între care și arhimandritul Vartolomeu Măzăreanu, au plecat, în anul 1770, la Petersburg, fiind primite deodată de Ecaterina. Au prezentat trei scrisori țarinei. Într-una cereau, din nou, sprijinul pentru readucerea moaștelor Sf. Ioan cel Nou din Polonia (Zolkiew) la Suceava, în alta cereau încetarea abuzurilor făcute de armatele străine în Moldova, iar în a treia erau cerute scutiri de dări pentru câteva văduve. Țarina le-a promis că țările lor vor fi conduse „după a lor judecăți și rânduieli” și a făcut mai multe daruri pentru mănăstirile românești (veșminte, obiecte liturgice și cărți rituale).

III. Ucrainieni în legătură cu Biserica românească

Ambrozie Serebrenikov a fost mitropolit de Ecaterinoslavului (cu reședința la Poltava). În timpul ocupației rusești (octombrie 1788-29 decembrie 1791), Ambrozie a fost numit, de către Sinodul rus, exarh (locțiitor) de mitropolit al Moldovei (1789-1792). A tipărit cărți de cult româno-ruse. În anul 1790 a vizitat Mănăstirea Neamț, acordând starețului Paisie rangul de arhimandrit, iar în 1791 a hirotonit pe arhimandritul Gavriil Bănulescu-Bodoni drept episcop-vicar de Cetatea Albă și Tighina.

Paisie Velicovschi (1722-1794) a fost de neam slav, născut în Poltava din Ucraina. A urmat cursurile Academiei Duhovnicești din Kiev, după care a intrat în Mănăstirea Liubețchi, pe Nipru, în anul 1740. Din Polonia catolică a trecut în țările române, apoi a plecat la Muntele Athos. A fost înconjurat de mai mulți monahi slavi și români la Mănăstirea Pantocrator. În 1763 s-a întors la Mănăstirea Dragomirna, ctitoria mitropolitului Anastasie Crimca (1608-1617; 1619-1629), unde a stabilit un „îndreptar” al vieții călugărești. În 1775, după anexarea Bucovinei la Imperiul austriac, Paisie, cu alți 200 de călugări s-au așezat la Secu, apoi, din 1779, la Mănăstirea Neamț. Aici, prin administrația, activitatea culturală și filantropică, a ridicat nivelul mănăstirii atât cantitativ (erau 700 viețuitori de toate neamurile), cât și calitativ, sub aspect educativ, moral, cultural. Arhiepiscopul Ambrozie Serebrenikov, locțiitorul rus al mitropolitului Moldovei (1789-1792), din timpul ocupației rusești, l-a ridicat pe starețul Paisie la rangul de arhimandrit. A fost înnoitorul vieții monahale, mulți dintre ucenicii săi ducând cu ei regulile mănăstirești instituite de Paisie. În Rusia, ucenici ai lui au răspândit tradițiile pai-

Pr. Prof. Dr. Aurel Pavel

siene în mănăstiri ca: Valaam, Solovăț, Alexandru Sfirski, Alexandru Nevski (Petersburg), Briansk, Simonov, Novospask (Moscova), Lavra Pecerska (Kiev), Noul Athos (Caucaz). Totodată și multe mănăstiri românești au preluat tradiția paisiană. La Neamț, Paisie a tradus multe lucrări teologice din greacă în slavonă și română (ediții bilingve), folosind în cult, alternativ, ambele limbi.

Mihail Strilbițchi, protopop de origine polonă, rusificat, a venit în Moldova în a doua jumătate a secolului XVIII, ca tipograf și gravor. A lucrat ca tipograf în timpul păstoririi mitropolitului Gavriil Callimachi (1760-1786), în timpul ocupației ruse a Moldovei. În anul 1785 a înființat o tipografie proprie la Iași, având caractere rusești, în care a tipărit cărți atât rusești, cât și românești populare, cărți pentru învățarea limbii ruse, precum și un *Calendar pe 112 ani*. În timpul locțiitorului de mitropolit Ambrozie Serebrenikov (1789-1792), în foile de titlu ale tipăriturilor lui Mihail Strilbițchi, acesta se autointitula „*protoereu al Moldovei, Valahiei și Basarabiei*”. Această titulatură dispăre odată cu încetarea ocupației rusești și ocuparea scaunului mitropolitan de către Iacob Stamati (1792-1803), ierarh deloc favorabil politicii rusești. De aceea, după 1794 a tipărit cărți (chiar și în limba română) dincolo de Nistru, la Dubăsari și Movilău.

În ce privește învățământul teologic ortodox, menționăm că în 1640, când Vasile Lupu, domnitorul moldovean, a pus bazele Colegiului de la Iași, Petru Movilă i-a trimis de la Kiev, un grup de profesori, în frunte cu ieromonahul Sofronie Pociățki, numit în același timp, egumen al Mănăstirii Sfinții Trei Ierarhi și apoi conducător al tipografiei. După 1646, grupul de profesori veniți de la Kiev, în frunte cu Sofronie Pociățki, a fost înlăturat. Conducerea a trecut în mâna unor profesori greci. Orientarea umanistă a dascălilor kievieni a fost schimbată cu una tradiționalistă, ortodoxă. Școala a dăinuit, devenind Academie, dar cu profesori greci până la începutul sec. XIX (între profesorii de mai târziu amintim pe Teodor Trapezuntul, Ieremia Cacavelas). Se pare că elevi ai acestei școli au fost și marii cărturari moldoveni Nicolae Milescu Spătarul și Mitropolitul Dosoftei.

Primul cleric român transilvănean care a călătorit în Rusia în secolul al XVIII-lea a fost protopopul brașovean **Eustatie** în 1743-1744. Țarina Elisabeta Petrova (1741-1761) i-a permis să strângă ajutoare în marile orașe rusești timp de trei luni, dându-i ea însăși 2.500 ruble și alte cărți de slujbă. Fiul său, **Dimitrie Eustatievici** (1730-1795), iluminist, teolog și pedagog, fiul protopopului Eustatie Grid de la Biserica „Sfântul Nicolae” din Șchei-Brașov, a studiat la Academia Duhovnicească din Kiev (absolvind în 1753). Ajunge dascăl la Școala Românească din Șchei Brașovului (1753-1762), apoi secretar al primilor trei episcopi sârbi de la Rășinari și Sibiu².

² A se vedea Nagy Béla, „Dimitrie Eustatievici à l’Academia de Kiev”, în *Annales Universitatis Scientiarum Budapestinensis, Sectio Psychologica*, tomus VII, Budapest, 1967, apud Mircea Păcurariu, *Dicționarul teologilor români*, Ed. A II-a, București, 2002, p. 174-175.

Învățământul teologic kievian – matrice a învățământului teologic românesc

Aici considerăm că este punctul de legătură între învățământul teologic sibi-an și cel kievian. Întrucât scopul nostru este și acela de ne face mai bine cunoscuți în vederea realizării unei legături rodnice, ca cea de odinioară, dintre învățământul teologic românesc din Moldova și cel cu Academia de la Kiev, vă propun o succintă prezentare a istoricului Facultății pe care o reprezentăm.

IV. Începuturile învățământului teologic în România

Despre un învățământ teologic organizat și permanent în Biserica Ortodoxă Română se poate vorbi abia din prima jumătate a secolului al XIX-lea, când s-au înființat seminariile teologice din Moldova și Țara Românească. Dar cu toate acestea, au existat și până atunci școli sau cursuri sporadice de pregătire a clerului, fie în mănăstiri, fie la reședințele eparhiale. S-a dovedit că între anii 1490-1585, a funcționat o școală la Mănăstirea Putna, care avea caracterul unui seminar la sfârșitul secolului al XV-lea. O școală cu vechi tradiții a fost cea de pe lângă biserica Sf. Nicolae din Șcheii Brașovului, fondată încă pe la sfârșitul secolului al XV-lea și reorganizată în 1597 de protopopul cărturar Mihai, colaboratorul diaconului Coresi, la care se pregăteau și viitorii preoți din Brașov și Țara Bârsei. Alți candidați la preoție își dobândeau învățătura în școlile de pe lângă centrele eparhiale (București, Râmnic, Buzău și, mai târziu Argeș, în Țara Românească; Iași, Roman, Rădăuți și Huși în Moldova; Alba Iulia în Transilvania), precum și în școlile mănăstirești de la Cozia, Argeș, Colțea, Neamț, Putna ș.a. La cele din urmă au învățat carte și numeroși tineri transilvăneni, mai ales în secolul al XVIII-lea.

În a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, se cunosc primele încercări de înființare a unor școli speciale pentru pregătirea clerului. Astfel, în 1764 s-a deschis o școală pe lângă Biserica Sf. Dumitru din Craiova, în care se pregăteau și candidați la preoție, iar în 1775 o altă școală de acest gen la mănăstirea Obedeanu din Craiova, amândouă cu o existență scurtă. În 1776, s-a rânduit un dascăl la Mitropolia din București, care să învețe pe cei ce voiau să ajungă preoți. În Moldova s-a înființat o școală specială pentru pregătirea clerului la Mănăstirea Putna, în 1774, prin strădaniile fostului mitropolit Iacob Putneanul – acum retras aici – și ale învățatului arhimandrit Vartolomei Măzăreanu, care a funcționat până după 1782. În 1786 s-a înființat o școală teologică la Mănăstirea Sf. Ilie de lângă Suceava, mutată peste trei ani la Cernăuți. Seminariile propriu-zise, cu patru clase, s-au înființat ceva mai târziu: în 1803 la Socola, lângă Iași, în 1836 la București, Buzău și Argeș, în 1837 la Râmnic³.

³ Cf. Pr. prof. Mircea Păcurariu, *Istoria învățământului teologic în Biserica Ortodoxă Română*, în BOR, an XCIX, nr. 9-10, 1981, p. 979-981.

Seminarul de la Sibiu

În Transilvania, ortodocșii români, fiind membri ai unei confesiuni tolerate, nu aveau dreptul de sprijin bugetar de Stat pentru funcționarea școlilor confesionale. Abia după răscoala lui Horia, Cloșca și Crișan a fost acceptată, în anul 1786, finanțarea, din bugetul de Stat, și a opt școli primare ortodoxe, anume cele din Avrig, Brașov, Cernatu, Făgăraș, Orăștie, Săliște, Turcheș și Sadu. Totodată, la Sibiu a fost instituit „*Cursul de normă*” pentru pregătirea învățătorilor și a preoților. Guvernul a recomandat ca director al școlilor ortodoxe românești pe Dimitrie Eustatievici, numit oficial la 20 septembrie 1786⁴ și, paralel, au început să fie ținute și cursuri de scurtă durată pentru pregătirea clericilor. Acesta a condus și a supravegheat „cursul de normă” de la Sibiu până la moartea sa, survenită în primăvara anului 1796. A fost numit drept succesor Radu Tempea, preot din Brașov, acesta funcționând în perioada 1796-1808, fiind urmat de Gheorghe Haines din Brașov, numit prin decret imperial la 22 august 1808, care a condus școlile românești ortodoxe până în anul 1812.

Episcopul Vasile Moga (1810-1845) a reorganizat cursul clerical, deschizând, la 15 martie 1811, un *Curs sistematic de pregătire a clerului ortodox*, organizat pe o perioadă de șase luni, la conducerea căruia s-a aflat Gheorghe Lazăr. Același episcop a dorit, încă din anul 1809, înființarea unui veritabil *Seminar*; fapt adus la cunoștința Guvernului imperial. Prin Decretul aulic din 25 mai 1809, împăratul Francisc I și-a dat avizul pentru înființarea la Sibiu a unui Seminar cu trei ani de studiu.

Modificări importante în privința Seminarului au avut loc după venirea la Sibiu a lui Andrei Șaguna⁵. Curând după sosirea în Transilvania (deci încă din toamna anului 1846), Șaguna a dispus ridicarea „cursului clerical” de la șase luni la un an, introducând noi materii de învățământ: *Teologia Pastorală*, *Metodul învățătoresc*, *Exegeza* și *Gramatica românească*. A fost o „inovație salutară” pe care a făcut-o Șaguna, cu scopul ca tuturor „*candidaților de preoți să le fie dată*

⁴ Lucia Protopopescu, *Contribuții la istoria învățământului din Transilvania. 1774-1805*, București, 1966, pp. 186-187. A fost introdusă contribuția enoriașilor, *sidoxia*, constând în câte 2 *Vi* cruceri de fiecare familie ortodoxă (1 florin cuprindea 60 de cruceri). Din sumele cumulate în *Fondul sidoxial* era plătit salariul episcopului ortodox (4000 fl.) și directorul școlilor (400 fl.) (Mateiu Voileanu, *Sidoxia*, Sibiu, 1897, p. 13).

⁵ Andrei Șaguna a fost numit vicar al Episcopiei ortodoxe a Transilvaniei la 27 iunie 1846. A sosit în Transilvania la 21 august 1846. În vara anului următor, la 24 iulie 1847, s-a aprobat prin rezoluție imperială organizarea alegerii unui nou episcop titular. Alegerea a avut loc la 2 decembrie 1847. Deși Șaguna a obținut cele mai puține voturi (doar 27, față de 33 ale lui Ioan Moga, și 31, ale lui Moise Fulea), totuși a fost numit, la 24 ianuarie/5 februarie 1848, episcop al Ardealului. A fost hirotonit întru episcop abia la 18/30 aprilie 1848, la Carloviț (Nicolae Popea, *Archiepiscopul și Metropolitul Andrei Baron de Șaguna*, Sibiu, 1879, pp. 27-29 și 37).

Învățământul teologic kievian – matrice a învățământului teologic românesc

posibilitatea să fie și învățători și, astfel, să corespundă și mai bine misiunii lor culturale de luminători ai poporului și de supraveghetori ai școalelor, suplinându-se în chipul acesta pe un timp oarecare și lipsa institutului pedagogic⁷⁶.

Acest Seminar a fost prevăzut cu o durată a cursurilor de trei ani, însă, nefiind îndeplinite condițiile pentru aceasta, nu se putea pune încă problema prelungirii cursurilor. Important este însă faptul că în acest Seminar se avea în vedere și pregătirea de învățători, dar și introducerea prevederii, devenită tradiție și reglementată mai târziu, ca absolvenții cursului teologic, înainte de a se hirotoni, să funcționeze ca învățători. În anul școlar 1853/54, s-a realizat, în sfârșit, separarea dintre *Cursul clerical*, ce urma să aibă o durată de doi ani, și *Cursul pedagogic*, organizat pe perioada de un an.

La 1 octombrie 1854, printr-o dispoziție a episcopului Andrei Șaguna a fost stabilită structura și disciplinele studiate la ambele cursuri. Astfel, pentru „*Cursul clerical*” au fost prevăzute la *Anul I*: Dogmatica, Morala, Istoria bisericească și Gramatica română, iar la *Anul II*: Dogmatica, Morala, Dreptul Canonic, Pastorală, Exegetica, Retorica și Polemica.

În condițiile obținerii unei finanțări constante, Andrei Șaguna a putut reorganiza Institutul, astfel că, începând din anul școlar 1861/62, Cursul clerical a fost ridicat la trei ani de studii, iar, din 1862, Cursul pedagogic a fost ridicat la doi ani de studii. Drept urmare, și Programa de învățământ a fost modificată, procesul de învățământ îmbunătățindu-și nivelul calitativ.

Datorită interesului deosebit pentru înființarea și funcționarea acestui Institut, curând după trecerea la cele veșnice a mitropolitului Andrei Șaguna, Sinodul arhidiecezan din 1874 (precursorul Adunării eparhiale de acum) a hotărât ca numele acestuia să fie pe viitor de „*Seminarul Andreian*”.

Cursurile Seminarului au fost organizate încă de la bun început în imobilul din str. Cisdădiei (azi Nicolae Bălcescu). În urma colectei organizate de preoți și protopopi, la inițiativa episcopului Șaguna din 1852, s-au strâns 26.062 florini, din care a fost cumpărată o casă în str. Măcelarilor (azi Mitropoliei), aceasta fiind folosită ca internat gratuit pentru elevii secției teologice în perioada 1853-1858, după care a devenit reședință episcopală (mitropolitană) până astăzi. Între timp, Șaguna a mai cumpărat un imobil în str. Măcelarilor, cu 30.000 de florini, în care, după reparații și renovări, au fost mutate cursurile seminariale în anul 1864.

Către sfârșitul sec. XIX au fost prezentate și analizate mai multe variante pentru construirea unui nou edificiu pentru Seminar. Au existat însă deosebiri de opinii în administrația eparhială și între deputații sinodali, astfel că lucrurile au tergiversat, îndeosebi datorită costului mare al acelor lucrări de construcții. S-a

⁶ Nicolae Popea, *Archiepiscopul și Mitropolitul Andreiu Baron de Șaguna*, p. 22.

Pr. Prof. Dr. Aurel Pavel

hotărât, însă, în Sinodul din anul 1896, demolarea mai multor clădiri vechi ale Seminarului, aflate în str. Spinarea câinelui (azi Centumvirilor), și construirea clădirii actuale a internatului cu două etaje, cu 10 dormitoare, două săli de baie și o sală mare de mese. Deși se alocaseră 25.000 florini pentru această lucrare, costurile s-au ridicat la suma de 36.574 florini.

Problema noului edificiu al Seminarului încă nu era rezolvată. Deși sinodalii hotărâseră ridicarea noului Seminar pe un teren viran în anul următor, la inițiativa mitropolitului Ioan Mețianu s-a decis construirea unei aripi noi cu două etaje în str. Măcelarilor nr. 26-28 (pe locul mai multor case demolate) și refacerea celor existente, urmând ca zidirea noii clădiri să se amâne până la data când vor exista mai multe resurse financiare. Și, într-adevăr, în anii 1913-1914 a fost construită noua clădire a Seminarului (actuala clădire a Facultății de Teologie).

Constituirea *Bibliotecii* Seminarului a cunoscut mai multe etape. La început, o bibliotecă modestă, noul episcop Andrei Șaguna a completat-o cu cele 3000 de volume personale. Dar, în evenimentele revoluționare din 1848, toate cărțile bibliotecii, precum și arhiva episcopală a ars. Drept pentru care Șaguna a purces la cumpărarea de cărți pentru înființarea unei noi biblioteci. A obținut cărți prin daniile din Moldova, a achiziționat alte cărți de teologie, filosofie și literatură din librării sau anticariate din Budapesta și Viena, după care au apărut și cărțile tipărite în Tipografia diecezană din Sibiu, inaugurată la 27 august 1850, cu utilaje cumpărate de Șaguna din banii proprii. Biblioteca s-a mai îmbogățit prin achiziții și donații, astfel că, în anul 1873, la moartea mitropolitului, erau inventariate de Ilarion Pușcariu, cu ștampila „Biblioteca mitropolitului Andrei”, 2440 de titluri în 3916 volume, cu 484 broșuri în 599 volume, 53 manuscrise în 55 volume (multe cărți rare în limbile latină, germană, sârbă, rusă și maghiară), la care au fost adăugate 20 de cărți diverse în 126 de volume, 78 diverse în 92 volume, 22 de cărți „prisoitoare” în 29 volume, 33+88 alte titluri în 47 de volume⁷. Fondul privat de carte al lui Șaguna a trecut, după moartea mitropolitului, în patrimoniul Mitropoliei, cu ștampila „Biblioteca Mitropoliei din Sibiu”, patrimoniu care, în februarie 1923, cuprindea 5020 cărți, în anul 1938 cuprindea 7792 de cărți⁸.

O bibliotecă a profesorilor seminariali a fost înființată în anul 1877, care, conform art. 7 din Regulamentul seminarial, trebuia să cuprindă manuale școlare, precum și obiecte de învățământ. Evidența volumelor din această bibliotecă a fost

⁷ „Catalogul tuturor cărților aflătoare în biblioteca privată a Ecscelenței Sale Părintelui Arhiepiscop și Metropolit al românilor de religie ortodoxă răsăriteană din Ungaria și Transilvania, după cum s-au inventat în anul 1872”, cuprinde 140 de pagini format mare, aflat în Biblioteca mitropolitană, Ms. 261, apud M. Păcurariu, *200 de ani de învățământ teologic la Sibiu*, Sibiu, 1987, p. 239.

⁸ M. Păcurariu, *200 de ani*, p. 238-239.

Învățământul teologic kievian – matrice a învățământului teologic românesc

reliefată de „Anuarele” Seminarului, care au început să se tipărească din anul școlar 1884/85 până astăzi, din care rezultă că în anul 1883/84 deținea 60 de titluri în 132 de volume, iar la sfârșitul anului școlar 1910/11 erau 992 de titluri în 3318 volume. Ele erau amplasate în două săli, la parterul Seminarului (în actualele Birouri ale Catedrelor de Teologie Sistematică și Teologie Practică).

Academia Teologică Andreiană

După unirea Transilvaniei cu România în 1918 s-a procedat la elaborarea unui *nou Regulament de organizare* a vechii Secțiunii teologice a Seminarului Andreian, proiectul acestuia fiind aprobat de secția bisericească a Consistoriului arhidiecezan (Consiliului eparhial) la 5/18 aprilie 1924. Prin urmare, începând din anul școlar 1924/25, fosta Secțiune teologică a Seminarului a purtat numele de „Academia Teologică Andreiană”, situație rămasă neschimbată până în anul 1948.

Procesul de învățământ avea să se desfășoare pe parcursul a patru ani de studii (fiecare împărțit în două semestre: 15 septembrie-1 februarie și 1 februarie-30 iunie – art. 32). În ceea ce privește formele de verificare a cunoștințelor, regulamentul a stipulat examene anuale (iunie, cu restanță în septembrie) și fundamentale (la sfârșitul anului II și IV, cu verificarea cunoștințelor la fiecare disciplină din cele două cicluri de studii). Studentul care promova examenul al doilea fundamental primea „absolutorul teologic” și purta titlul de „absolvent în Teologie”. Înainte de a fi admis în rândul clerului, trebuia să depună examen de „candidat la preoție”.

Prin acest regulament ponderea disciplinelor teologice studiate a crescut. Împărțirea materiilor pe ani și ore săptămânale de studii a fost următoarea: *Anul I*: Arheologie biblică, 2 ore; Introducerea în cărțile Vechiului Testament, 3 ore; Exegeza Vechiului Testament, 4 ore; Hermeneutică biblică, 1 oră; Istoria Bisericii Universale, până la 1054, 4 ore; Psihologia, 2 ore; Introducerea în Filosofie, 2 ore; Istoria Limbii și Literaturii române, 2 ore; Cântări bisericești, 2 ore; Tipic, 1 oră; Muzică vocală, 1 oră; Seminar biblic, 1 oră; *Anul II*: Introducere în cărțile Noului Testament, 3 ore; Exegeza Noului Testament, 3 ore; Exegeza Vechiului Testament, 2 ore; Istoria Bisericii Universale, după 1054, 4 ore; Istoria Bisericii Române, 3 ore; Patrologia și Patristica, 2 ore; Didactica și Metodica, 2 ore; Cântări bisericești, 2 ore; Tipic, 1 oră; Muzică vocală, 1 oră; Seminar istoric, 1 oră; *Anul III*: Exegeza Noului Testament, 3 ore; Teologie Fundamentală, 5 ore; Teologie Dogmatică, 4 ore; Teologie Morală, 6 ore; Catehetică teoretică, 2 ore; Omiletică teoretică, 2 ore; Pedagogia și Istoria pedagogiei, 2 ore; Cântări bisericești, 2 ore; Tipic, 1 oră; Muzică vocală, 1 oră; Seminar dogmatic, 1 oră; *Anul IV*: Exegeza Noului Testament, 2 ore; Teologie Dogmatică, 3 ore; Drept bisericesc, 4 ore; Teologie Pastorală, 2 ore; Liturgică, 3 ore; Omiletică practică, 1 oră; Catehetica practică, 2 ore; Sectele,

Pr. Prof. Dr. Aurel Pavel

2 ore; Sociologia, 2 ore; Cântări bisericești, 2 ore; Tipic, 1 oră; Igienă pastorală, 1 oră; Muzică vocală, 1 oră; Seminar practic, 1 oră; Seminar biblic, 1 oră.

Dat fiind regimul deosebit al Academiei teologice din Transilvania (socotit inferior Facultăților), dar, totodată, și performanțele deosebite ale Academiei din Sibiu, mitropolitul Nicolae Bălan a intensificat demersurile la Ministerul Cultelor pentru recunoașterea dreptului Academiei din Sibiu de a acorda Diplome de Licență. Astfel, la 19-20 aprilie 1935 a fost organizat, sub conducerea mitropolitului Bălan, primul *Congres al profesorilor de la Academiiile teologice ortodoxe din Transilvania*, for care a revendicat recunoașterea dreptului acestor Academii de a elibera Diplome de licență în Teologie. Dar, în pofida tuturor încercărilor întreprinse chiar și în anii următori, rezultatul nu a fost cel dorit, mai ales că, încă din anul 1932, Academia Teologică unită din Blaj obținuse acest drept, deși nu era superioară sub aspect calitativ învățământului de la Sibiu⁹.

Abia în ședința Sfântului Sinod din 18 martie 1938, comisia sinodală pentru reorganizarea învățământului teologic a prezentat un proiect de lege, care în noul context politic (Dictatura regală, cu Guvern condus de patriarhul Miron Cristea și cu ministru al Educației Naționale în persoana episcopului de la Cluj, Nicolae Colan) a devenit *Decret-lege la 18 mai 1938* (cuprinzând 17 articole)¹⁰. Prin noua Lege au fost stabilite două tipuri de școli teologice superioare¹¹: Facultăți în cadrul universității (București, Iași și Cernăuți) și academii teologice, sub jurisdicția Bisericii.

Cu toate acestea, Academiei nu i se recunoștea dreptul de a elibera Diplome de licență decât prin *Legea de reorganizare a învățământului superior*, din 23 mai 1942, lege care, la art. 141, preciza că:

„*Academia Teologică din Sibiu va putea elibera diplome echivalente cu cele de licență în Teologie, dacă își va organiza studiile și-și va recruta corpul didac-*

⁹ M. Păcurariu, *200 de ani*, p. 153.

¹⁰ *Patriarhia Română. Consiliul Central Bisericesc. Rapoarte generale asupra situațiunii bisericești din punct de vedere administrativ, cultural și economic în Patriarhia Română, în cursul anilor 1935-1938*, pp. 316-317.

¹¹ De asemenea, Decretul-Lege a prevăzut și existența unui singur tip de școli teologice inferioare, anume liceele seminariale sau teologice. Seminarile teologice existente în diferitele eparhii urmau să fie transformate în licee confesionale, cu o programă analitică nouă. În eparhiile în care nu existau seminariile, urma ca Ministerul să cedeze câte o școală secundară, în special un liceu, pentru a fi preschimbat în liceu confesional. Totodată, a fost admis dreptul ca în fiecare eparhie, în lipsa unui liceu confesional, să poată exista o școală normală confesională, aceasta realizându-se prin cedarea către eparhie, de către Ministerul Educației Naționale, a uneia dintre școlile existente, spre a fi transformată în școală normală confesională (art. 14). Recrutarea profesorilor, a corpului administrativ, programa analitică și funcționarea liceelor seminariale avea să se facă după un *regulament* întocmit de Sfântul Sinod, în acord cu Ministerul Educației Naționale (art. 15).

Învățământul teologic kievian – matrice a învățământului teologic românesc

tic după modalitățile similare celor în vigoare pentru Facultățile de Teologie. În acest caz, corpului didactic al acestei Academii Teologice i se conferă aceleași drepturi de salarizare ca și celui de la Facultățile de Teologie”¹².

Prin noul *Regulament al Academiei* au fost prevăzute zece catedre, trei conferințe și două asistențe. Catedrele au fost: Exegeza Vechiului Testament și Limba ebraică; Exegeza Noului Testament și Ermeneutica biblică; Apologetica și Sociologia; Teologia Dogmatică; Dreptul Bisericesc; Teologia Morală; Istoria Bisericii Române și Artei creștine ortodoxe; Istoria bisericească universală și Patrologia; Liturgica și Teologia Pastorală; Filozofia creștină și Pedagogia. Conferințele cuprindeau: Omiletică și Catehetica; Îndrumările misionare și Sectologia; Muzica bisericească și Ritualul¹³.

La 23 mai 1943, în cadru festiv, a avut loc declararea ridicării Academiei la rang universitar. În vara aceluiași an, Ministerul Culturii Naționale și al Cultelor a recunoscut drept cadre didactice titulare pe câțiva dintre cei mai prestigioși profesori, între care Dumitru Stăniloae, Nicolae Terchilă, Nicolae Neaga, Liviu Stan, Grigorie Marcu, Teodor Bodogae ș.a.

Institutul teologic de grad universitar din Sibiu între 1948-1990

Instaurarea „dictaturii proletariatului” în anul 1948 a avut urmări și asupra poziției autorităților față de Biserică, precum și asupra structurii învățământului teologic.

Legea pentru regimul general al cultelor religioase, din 3 august 1948¹⁴, prevedea la art. 49 că Biserica Ortodoxă Română urma să dețină două institute teologice de grad universitar, precum și școli de cântăreți, și seminarii teologice. Astfel, situația învățământului teologic, ca, de altfel, cea a Bisericii în general, a fost în România mult mai bună decât în celelalte țări ortodoxe „socialiste”, fapt datorat atitudinii patriarhului de vrednică pomenire, Iustinian Marina, ales în anul 1948. Totuși, la început au funcționat trei institute teologice de grad universitar, anume: la București, Sibiu și Cluj¹⁵, fiecare având câte o facultate și câte unul sau două „Centre de îndrumare a clerului”.

Drept urmare, la 23 august 1948 Academiei Teologice Andreiene i-a fost schimbată denumirea în *Institut teologic de grad universitar*, iar prin *Decizia* din

¹² În *Revista Teologică*, 33 (1943), nr. 3-4, pp. 260-261; a se vedea și Mircea Păcurariu, *200 de ani*, p. 157.

¹³ *Ibidem*, p. 157.

¹⁴ Decretul nr. 177, în *Monitorul Oficial* din 4 august 1948, apud Mircea Păcurariu, *200 de ani*, p. 171.

¹⁵ Institutul de la Cluj a funcționat doar în perioada 1948-1952, după care s-a desființat, rămânând doar un seminar teologic.

Pr. Prof. Dr. Aurel Pavel

13 noiembrie 1948 s-a stabilit că Institutul cuprindea, pe lângă facultate, și două centre de îndrumare, unul la Sibiu și celălalt la Arad.¹⁶

În acești primi ani ai regimului comunist au fost efectuate și mișcări de personal didactic. O parte din cadre au fost puse în retragere, iar altele au fost redistribuite la toate instituțiile de învățământ teologic.

Programa de studii a fost stabilită pentru patru ani de studii și se prezenta în felul următor: *Anul I*: Studiul Vechiului Testament (inclusiv limba ebraică), 6 ore; Studiul Noului Testament (inclusiv limba greacă), 6 ore; Istoria Bisericească universală și Patrologie, 5 ore; Limba latină și franceză, 3 ore; Istoria Bisericii Române, 5 ore; Limbile rusă și slavonă, 2 ore; Pedagogia, 1 oră; Cântare bisericească, 2 ore. *Anul II*: Studiul Vechiului Testament, 6 ore; Studiul Noului Testament, 6 ore; Istoria Bisericii Universale și Patrologie, 3 ore; Limbile latină și franceză, 2 ore; Istoria Bisericii Române, 3 ore; Limbile rusă și slavonă, 2 ore; Teologie Fundamentală și Istoria Religiilor, 5 ore; Pedagogie, 1 oră; Cântare bisericească și Ritual, 2 ore. *Anul III*: Teologie Fundamentală și Istoria Religiilor, 5 ore; Teologie Dogmatică și Simbolică, 4 ore; Limba greacă, 2 ore; Morala creștină, 4 ore; Omiletică și Catehética, 3 ore; Liturgica, Pastorală și Tipicul, 3 ore; Dreptul bisericesc și Administrația, 4 ore; Limbile latină și franceză, 2 ore; Cântare bisericească și Ritual, 2 ore; Limba slavonă, 1 oră. *Anul IV*: Teologie Dogmatică și Simbolică, 4 ore; Îndrumări misionare, 2 ore; Morala creștină, 4 ore; Omiletică și Catehética, 3 ore; Dreptul bisericesc și Administrația, 4 ore; Liturgica, Pastorală și Tipicul, 5 ore; Limba greacă, 1 oră, Limba franceză, 2 ore; Limba slavonă, 2 ore; Cântare bisericească și Ritual, 2 ore¹⁷.

La absolvire studenții urmau să dea examenul de licență, acesta constând din elaborarea și susținerea unei *teze de licență*, aleasă de absolvent, și din examene orale din: Noul Testament, Istoria Bisericii Române și Universale, Dogmatică, Catehética, Omiletică, Practică liturgică și Drept bisericesc.

Trebuie menționat că în acest interval s-au format la Institutul teologic din Sibiu bună parte din ierarhii de azi ai țării, inclusiv Preafericitul Părinte Patriarh Daniel, întâistătătorul Bisericii Ortodoxe Române.

Activitatea științifică și de cercetare a cadrelor universitare din Institut

Urmând tradiția, generațiile de profesori ai Institutului au abordat diverse teme de studiu, finalizate prin lucrări de valoare, publicate în volum și folosite drept manuale pentru studenți, multe apărute la Editura Institutului Biblic și de Misiune din București încă din deceniul al VI-lea: *Introducere în Noul Testament*

¹⁶ „Decizia pentru pregătirea personalului deservent al cultelor religioase”, în *Monitorul Oficial*, nr. 266/15 noiembrie 1948.

¹⁷ Mircea Păcurariu, *200 de ani*, p. 175.

Învățământul teologic kievian – matrice a învățământului teologic românesc

a prof. Grigorie Marcu și Sofron Vlad (3 ediții, 1954, 1977 și 1984), *Introduce-re în Vechiul Testament* a prof. Nicolae Neaga, *Istoria bisericească universală* a prof. Teodor Bodogae (2 volume, în 1956), *Istoria Bisericii Române* a prof. Ștefan Lupșa (2 volume, 1957-1958), *Dogmatica* lui Ioan Petreună și Isidor Todoran (2 volume, 1958). A urmat apoi noua generație de profesori cu importante manuale, precum monumentală lucrare de *Istoria Bisericii Ortodoxe Române* a prof. Mircea Păcurariu (3 volume, 1980-1981, ajunsă acum la cea de-a treia ediție, între 2004-2008), *Catehetica* de Dumitru Călugăr (2 ediții, 1976, 1978), *Morala creștină* de Ioan Zăgrecan (2 ediții, 1974, 1985). Numeroase studii și articole au fost publicate fie în revistele de specialitate din Sibiu, precum *Mitropolia Ardealului*, *Revista Teologică*, fie în alte reviste centrale bisericești, precum *Studii Teologice*, *Ortodoxia*, *Biserica Ortodoxă Română*, ori alte publicații bisericești ale altor eparhii.

Integrarea în sistemul universitar. Dubla subordonare a Facultății de Teologie

După evenimentele din Decembrie 1989, învățământul teologic sibian a intrat într-o nouă etapă de dezvoltare. La 30 mai 1991, între Ministerul Învățământului și Științei, Secretariatul de Stat pentru Culte și Patriarhia Română a fost semnat *Protocolul nr. 9870/30 mai 1991*, prin care învățământul teologic universitar din România a fost integrat în sistemul universitar de Stat, dar sub o dublă subordonare:

„În vederea unei contribuții sporite a Bisericii la promovarea spiritualității, culturii și vieții sociale românești, se asigură posibilitatea integrării instituțiilor de învățământ teologic superior în cadrul universităților de Stat, pe baza acordurilor directe între aceste instituții. [...] Institutele teologice de grad universitar deja existente, din București, Sibiu și Iași, devin facultăți de teologie în cadrul universităților de Stat din orașele respective, începând cu anul universitar 1991/92. [...] Diplomele de licență vor fi acordate sub autoritatea comună a Patriarhiei Române și a Ministerului Învățământului și Științei”.

Pe baza acestor principii a fost încheiat *Protocolul nr. 1335/27 septembrie 1991 între Universitatea din Sibiu și Institutul Teologic de grad universitar „Andrei Șaguna” din Sibiu*, prin care cel din urmă a devenit Facultate de Teologie. În prealabil fuseseră formulate și acordurile Senatului și Consiliului de Administrație ale Universității din Sibiu (25 iunie 1991) și cel al Consiliului Profesorat al Institutului teologic de grad universitar din Sibiu (19 iunie 1991). Practic, în urma acestor protocoale, învățământul teologic universitar din întreaga țară a fost așezat sub o dublă subordonare: Ministerului Educației, respectiv universității din care face parte fiecare facultate, și Sfântului Sinod, respectiv ierarhului locului, fapt prevăzut explicit și de *Legea educației naționale* din 28 decembrie 2010.

Începând cu anul 1994, Facultatea de Teologie „Andrei Șaguna” a organizat programe post-licență de studii aprofundate, cu durata de două semestre, transfor-

Pr. Prof. Dr. Aurel Pavel

mate în anul 2003 în programe de masterat cu durata de trei semestre, pentru cele patru specializări tradiționale: Teologie Sistematică, Teologie Biblică, Teologie Istorică și Teologie Practică.

Aderarea la procesul Bologna și noi planuri de învățământ

Începând cu anul universitar 2005/2006, împreună cu întreaga Universitate „Lucian Blaga” din Sibiu, și la Facultatea de Teologie „*Andrei Șaguna*” au fost adoptate programele de studii la cele trei cicluri (licență, masterat și doctorat), corespunzător procesului Bologna. Prin aceasta, a avut loc o reorganizare a specializărilor din cadrul Facultății, fiind recunoscute doar trei dintre ele: Teologie Pastorală, Teologie Didactică (vechea specializare Teologie Litere) și Teologie Socială (vechea specializare Teologie Asistență Socială).

În ședința Consiliului profesoral din 23 septembrie 2005 a fost decisă o restructurare a planurilor de învățământ pentru domeniul licență, la trei ani de studii (180 de credite transferabile, conform sistemului *Bologna*). S-a hotărât ca anul I să fie comun pentru toate cele trei specializări, astfel ca studenții de la specializarea Pastorală să studieze și discipline specifice celorlalte două specializări, iar studenții și studentele de la specializările Didactică și Socială să studieze și principalele discipline teologice.

Totuși, în ședința din 16 ianuarie 2008, Sfântul Sinod al Bisericii Ortodoxe Române a decis ca specializarea Teologie Pastorală să revină la o programă de patru ani de studii (240 credite transferabile), respectând totodată principiile procesului de reformă *Bologna*, ceea ce a fost aprobat prin hotărâre de Guvern în iunie 2008. Drept urmare, planurile de învățământ pentru primele generații de studenți admiși conform sistemului Bologna (în anii universitari 2005/2006, 2006/2007 și 2007/2008) au fost revizuite, revenindu-se la structura clasică a învățământului teologic universitar, cu două cicluri de studii: Teologie Biblică și Teologie Istorică (an. I-II), respectiv Teologie Sistematică și Teologie Practică (an. III-IV).

În întreaga perioadă de după integrarea în Universitatea sibiană, în fiecare an universitar au urmat cursurile specializării Teologie Pastorală peste 100 de studenți, uneori chiar 200, asigurându-se astfel între 4-6 grupe de studiu; în același timp, numărul studenților de la celelalte specializări a fost mai redus, asigurându-se în medie doar câte o grupă de studiu.

Școala doctorală și cercetarea științifică în domeniul teologic

În momentul integrării în Universitatea sibiană (septembrie 1991), Facultatea de Teologie „*Andrei Șaguna*” a avut 16 cadre profesoriale, dintre care nouă îndrumători de doctorat, iar, în anul 2006, numărul conducătorilor de doctorat la

Învățământul teologic kievian – matrice a învățământului teologic românesc

Facultatea de Teologie a crescut la 12. După integrarea în Universitatea sibiană, Facultatea de Teologie din Sibiu a acordat peste 200 de titluri de Doctor în Teologie, sub îndrumarea profesorilor îndrumători. În paralel, doctoranzii și-au asumat exigențele școlii doctorale și s-au mobilizat în vederea creșterii calității cercetării lor, respectiv în vederea popularizării muncii lor prin intermediul singurei reviste din Universitatea „Lucian Blaga” dedicată exclusiv doctoranzilor: *Studia Doctoralia Andreiana*.

Respectând ierarhia firească a priorităților, care așează în centrul preocupărilor oricărei instituții de învățământ superior actul didactic și componenta sa educativ-morală, cercetarea reprezintă cel de-al doilea centru de greutate al preocupărilor Facultății de Teologie „*Andrei Șaguna*”.

Centrul de Cercetare Teologică (CCT)

Consiliul Profesoral din 20 aprilie 2000 a înființat acest Centru de Cercetare Teologică, având drept scop dezvoltarea unor proiecte de cercetare care să răspundă cerințelor actuale ale Bisericii și societății în acest domeniu. Cercetarea științifică în cadrul CCT se desfășoară pe baza unor *Proiecte* de cercetare propuse spre a fi realizate în cadrul a patru *Secții* ce urmează organizarea caracteristică procesului de învățământ în Facultatea de Teologie: *Secția Biblică*, *Secția Istorică*, *Secția Sistematică* și *Secția Practică*. Profesorii și conferențiarii conducători de doctorat și masterat organizează la nivelul disciplinelor respective activitatea de cercetare și întocmirea proiectelor, fiind *conducătorii* cercetării (ai proiectelor). La realizarea proiectelor pot participa cadrele didactice de toate nivelurile, ca și studenți, masteranzi și doctoranzi, în funcție de necesități. Realizarea unui proiect, în funcție de extensiunea și problematica lui specifică, poate fi abordată *individual* sau în cadrul unui *colectiv*.

Valorizarea și valorificarea rezultatelor cercetării prin *publicare* se va face prioritar prin *Revista Teologică*, *Anuarul Facultății de Teologie* și *Telegraful Român*, ce se constituie, astfel, ca și *organe publicistice* ale CCT.

Concluzii

Prin urmare se poate deduce din toate aceste informații faptul că, deși nu s-a aflat într-un contact nemijlocit cu colegiul întemeiat de către Sfântul Petru Movilă, Facultatea de Teologie din Sibiu, în diversele ei forme în care s-a constituit începând cu anul 1786, s-a condus după exigența și rigoarea pe care marele ierarh kievean s-a străduit să o implementeze, aceea de a sădi în sufletul studenților nu doar excelență academică, ci mai ales evlavie și frica de Dumnezeu. În acest sens, un rol covârșitor îl joacă viața liturgică a studenților și profesorilor desfășurată în jurul capelei Facultății după un program de rugăciune armonios.

Pr. Prof. Dr. Aurel Pavel

Suntem convinși că, atât la Kiev, cât și la Sibiu, o sarcină deosebită a facultăților noastre rămâne aceea de îmbina ultimele descoperiri din domeniul cercetării teologice cu fidelitatea față de Sfânta Tradiție a Bisericii Ortodoxe, inițiindu-i și formându-i pe studenți în duhul marilor Părinți de odinioară.